

De opkomst van de luxe- en confectionijverheid in Brugge*

Migranten op de laatmiddeleeuwse arbeidsmarkt

Elisa Bonduel

Op 29 maart 1441 schreef Eurin Dominique zich in als poorter in Brugge. Afkomstig uit Valence in het zuiden van Frankrijk overbrugde hij een afstand van meer dan zevenhonderd kilometer 'omme bevryet te zine int ambocht vanden zilvermeden ende tzelve ambocht metten hant te doene'.¹ Tussen 1430 en 1450 schreven vierenvestig nieuwkomers zich in als poorter om datzelfde ambacht uit te oefenen. Ze waren op twee na allemaal afkomstig van buiten het graafschap Vlaanderen en legden gemiddeld een afstand af van meer dan tweehonderd kilometer. Niet alleen zilvermeden, maar ook allerlei andere nieuwkomers, voornamelijk gespecialiseerd in de luxe-industrie en de confectionijverheid, vonden in groten getale hun weg naar het Brugge van de vijftiende eeuw. In totaal werden er in de genoemde periode meer dan vierhonderdvijftig gespecialiseerde werklieden geregistreerd als poorter. Tot die groep behoorden onder meer kleermakers, oudkleerkopers, mutsenscheerders, hoedenmakers, beurzenmakers, schilders, beeldhouwers en goud- en zilvermeden.² Als poorters waren zij geen gewone inwoners, maar volwaardige burgers met specifieke privileges en verplichtingen.

* Met veel dank aan Jan Dumolyn, Mathijs Speecke, Leen Bervoets en Ward Leloup voor de heldere suggesties en opmerkingen.

1 Stadsarchief Brugge (verder SAB), Stedelijke archieven (verder SA), inv. nr. 130, Poorterboeken 1434–1450, f° 28v.

2 SAB, SA, inv. nr. 130, Poorterboeken 1434–1450.

Wat deze personen er precies toe dreef om dergelijke afstanden te overbruggen, is moeilijk te achterhalen. De informatie die we hebben over Eurin Dominique en alle andere nieuwkomers die zich in laatmiddeleeuws Brugge settelden is schaars. We vinden ze terug in zogenaamde 'poorterslijsten'. In die lijsten – ofwel neergeschreven in stadsrekeningen ofwel in poortersboeken – hield het stadsbestuur de inschrijvingen bij van nieuwe inwoners die hun burgerschap verwierven door aankoop. Dat betekent dat poorters die het statuut hadden verworven door geboorte of huwelijk niet terug te vinden zijn. Uit de bronnen kunnen we met andere woorden slechts een beperkt beeld reconstrueren van de poortergemeenschap in de stad. Bovendien zijn de persoonsgegevens (zoals afkomst, geslacht en beroep) selectief overgeleverd.³ Toch roept de komst van gespecialiseerde (ambachts)lieden vragen op rond de beweegredenen van nieuwkomers en de toenmalige arbeidssituatie in de stad.

Uit de bronnen kunnen we met andere woorden slechts een beperkt beeld reconstrueren van de poortergemeenschap in de stad

Ondanks de geleverde inspanningen van onder meer Erik Thoen, Heidi Deneweth, Myriam Carlier, Bart Lambert en Milan Pajic staat historisch onderzoek naar middeleeuwse migratie in de Nederlanden – en dan meer specifiek van geschoolde ambachtslieden – vandaag nog in haar kinderschoenen.⁴ De tekorten binnen het bronnencorpus worden aangehaald als voornaamste reden.⁵ Migratieonderzoek over de Duitse ruimte heeft nochtans aangetoond dat poorterslijsten als belangrijk bronnenmateriaal kunnen dienen. Zo hebben onderzoekers onder meer een onderscheid kunnen maken tussen internationale en lokale beroepen enerzijds en rurale en urbane beroepen anderzijds, door de afkomst en afgelegde afstand van de ambachtslieden uitvoerig te analyseren.⁶

De kennis die we met behulp van dit brontype kunnen genereren over de laatmiddeleeuwse arbeidsmarkt is van onschatbare waarde. We stellen namelijk vast dat de lijsten heel wat ongekende linguïstische informatie bevatten met betrekking tot oude beroepstermen. Daarnaast faciliteren ze het in kaart brengen van professionele verschuivingen. Op die manier kunnen we nagaan welke sectoren en/of beroepen doorheen de tijd aan belang hebben gewonnen of verloren. De poorterslijsten verstrekken ons tot slot ook een breder begrip van de socio-professionele diversiteit binnen een middeleeuwse stad. Dit in tegenstelling tot ambachtsarchieven, die ons enkel en alleen informeren over de beroepen die op een corporatieve wijze georganiseerd waren.

Brugge biedt een boeiende casus voor dit soort onderzoek. De stad beschikt over een rijk archief aan stadsrekeningen en poortersboeken. Hoewel die laatste pas beginnen in 1418, registreerden de stadsrekeningen 'gekochte' poorters al vanaf het einde van de dertiende eeuw.⁷ Wanneer we dit vergelijken met andere Vlaamse en Brabantse steden, blijkt dat de startdatum van de Brugse poorterslijsten uitzonderlijk vroeg is. Zo zijn in steden als Antwerpen (1533), Gent (1542), Leuven (1693) en Brussel (1697) geen

3 A. Schouteet, *Indices op de Buitenpoortersboeken van Brugge 1548-1788* (Handzame 1965) 1: VII.

4 E. Thoen, 'Verhuizen naar Brugge in de late middeleeuwen. De rol van immigratie van de poorters in de aanpassing van de stad Brugge aan de wijzigende economische omstandigheden (14^e–16^e eeuw)', in: H. Soly, R. Vermeir en Michel Baelde (red.), *Beleid en bestuur in de oude Nederlanden* (Gent 1993) 329–349; H. Deneweth, 'De interactie tussen arbeidsmarktregulering, migratiebeleid en sociaal beleid. De textielnijverheid in zestiende-eeuws Brugge', in: M. de Koster, C. Lis en H. Soly (red.), *Werken aan de stad: stedelijke actoren en structuren in de Zuidelijke Nederlanden, 1500-1900: liber amicorum Catharina Lis en Hugo Soly* (Brussel 2011); M. Carlier, 'Migration trends in the towns of Flanders and Brabant (15th-18th century)', in: S. Cavaciocchi (red.), *Le migrazioni in Europa secc. XIII-XVIII* (Prato 1994) 355–370; B. Lambert en M. Pajic, 'Immigration and the common profit: native cloth workers, Flemish exiles, and royal policy in fourteenth-century London', *Journal of British Studies*, 55:4 (2016): 633–657.

5 P. Stabel, *De kleine stad in Vlaanderen: bevolkingsdynamiek en economische functies van de kleine en secundaire stedelijke centra in het Gentse kwartier (14de-16de eeuw)* (Brussel 1995) 29–30.

6 W. Reininghaus, 'Wanderungen von Malern und anderen Handwerkern im Mittelalter', in: T. Schilp en B. Welzel (red.), *Dortmund und Conrad von Soest im spätmittelalterlichen Europa* (Bielefeld 2004) 125–128.

7 SAB, SA, inv. nr. 216, Stadsrekeningen, 1280–1794.

lijsten overgeleverd van de periode voor 1500. Hoewel die traditie wel bestaan moet hebben, hebben die lijsten de tand des tijds niet overleefd.⁸

Onderzoek naar het economisch verleden van laatmiddeleeuws Brugge heeft uitgewezen dat vanaf het tweede kwart van de veertiende eeuw vooral de luxe- en confectienijverheden een steeds belangrijkere plaats innamen in de Brugse economie. Er was een groeiende vraag naar beeldende kunst en goud- en zilverwerk (luxe-industrie), maar ook naar onder meer hoeden, mantels, handschoenen en fijne lederwaren (confectienijverheid). Die verandering kunnen we kaderen binnen een context van algemene specialisatie en de ontdekking van nieuwe arbeidssectoren.⁹ Het reeds gevoerde onderzoek brengt echter weinig empirisch bewijs voor het toenemende belang van die twee sectoren. Met behulp van de Brugse poorterslijsten kunnen we die lacune invullen. Immigranten waren namelijk van wezenlijk belang voor de ontwikkeling van de stedelijke arbeidsmarkt en vormen bijgevolg een belangrijke indicatie voor de economische gesteldheid van een stad.¹⁰

Deze publicatie wil een bijdrage leveren aan het onderzoek van de laatmiddeleeuwse stedelijke arbeidsmarkt door na te gaan hoe die verstrengeld was met de mobiliteit van recent ingeschreven poorters. Omwille van die reden vangen we aan met een algemene uiteenzetting over de voordelen van het poorterschap. Hierna introduceren we de bronnen voor dit onderzoek. Tot slot gaan we na in hoeverre die bronnen empirisch bewijs kunnen leveren voor de bloei van de luxe-industrie en confectienijverheid.

Voordelen van het poorterschap

Aan het poorterschap waren verschillende voordelen verbonden. Voor nieuwkomers zoals Eurin Dominique moet dit statuut vooral op professioneel vlak van belang geweest zijn. Zo was het poorterschap in grote middeleeuwse steden zoals Brugge een belangrijke voorwaarde om toegelaten te worden tot een ambacht. Die regel werd al op 28 september 1280 door het stadsbestuur schriftelijk vastgelegd.¹¹ Bovendien was het ook van belang om minder streng georganiseerde beroepen die buiten de ambachtsorganisatie vielen te kunnen uitoefenen. Beroepen die bijvoorbeeld onder de noemer vielen van 'cleene poortersneringhen' – zoals onder meer tapijten- en bezemmakers – konden alleen worden uitgeoefend door poorters.¹²

Door buitenlandse ambachtslieden uit te sluiten voor de functie van deken en/of vinder konden ambachtsbesturen hun positie vrijwaren

Niet elke professionele positie was daarentegen toegankelijk voor nieuwkomers die hun poorterschap gekocht hadden. Enkele bestuurlijke aanstellingen binnen het ambacht waren gereserveerd voor 'geboren' poorters en/of Vlamingen. Zo meldt een stedelijke ordonnantie van 1415 het volgende: 'Dat gheen dekenen van ambachten wesen en moghen ten zij dat zij gheboren poorters zijn ende vindere gheboren Vlaminghen.'¹³ Door buitenlandse

8 J. De Meester, 'De gebruiks- en meerwaarde van poortersboeken voor historici. Casus: Antwerpen in de zestiende eeuw', *Vlaamse Stam*, 43:3 (2007) 280.

9 P. Stabel e.a., 'Production, markets and socio-economic structures II, c. 1320 – c. 1500', in: A. Brown en J. Dumolyn (red.), *Medieval Bruges, c. 850-1550* (Cambridge 2018) 197–198; R. van Uytven, 'Splendour and wealth? Art and economy in the Burgundian Netherlands', *Transactions of the Cambridge Bibliographical Society*, 10 (1992) 101–124.

10 Onder meer in J. De Meester, 'Gastvrij Antwerpen? Arbeidsmigratie naar het zestiende-eeuwse Antwerpen' (PhD dissertatie, Universiteit Antwerpen, 2011), 55.

11 *Coutume de la ville de Bruges* L. Gilliodts-Van Severen (red.) (Brussel 1875), 1: 235–238.

12 SAB, Stadscartularia, inv. nr. 11, Groenenboek A, f° 317v.

13 SAB, Stadscartularia, inv. nr. 11, Groenenboek A, f° 55r.

ambachtslieden uit te sluiten voor de functie van deken en/of vinder konden ambachtsbesturen hun positie vrijwaren. Bovendien waren er ook ambachten die meer erfelijk waren georganiseerd, en bijgevolg minder nieuwe poorters accepteerden binnen hun geledingen. Dat was onder meer het geval bij de beenhouwers en viskopers.¹⁴

Beenhouwers en visverkopers op een Vlaamse markt aan het einde van de 15^e eeuw. Londen, British Library, Add. Ms. m 232, fol. 201v © The British Library Board

De toegang tot het professionele leven was niet altijd de belangrijkste reden om het poorterschap aan te vragen. Het bood namelijk ook belangrijke juridische en fiscale voordelen. Poorters konden bijvoorbeeld ontsnappen aan heerlijke rechten en rechtspraak. Denk maar aan de regel dat de heer na een overlijden aanspraak kon maken op het meest kostbare voorwerp uit de erfenis – ook wel het beste kateel of hoofd genoemd. Voorts moesten poorters vaak minder belastingen betalen omdat zij slechts indirect bijdroegen aan het Transport van Vlaanderen – de fiscale verdeelsleutel van het graafschap Vlaanderen.¹⁵

Dat poorters ook andere voordelen in overweging namen, kunnen we illustreren via het voorbeeld van de Brugse oude schoenmakers. Zij –

14 Zie onder meer H. Van Werveke, *Ambachten en erfelijkheid* (Brussel, 1950); J. Dumolyn, 'De Brugse ambachtsbesturen tijdens de late middeleeuwen: enkele institutionele en rechtshistorische aspecten', *Handelingen van het Genootschap voor geschiedenis te Brugge*, 147 (2010) 309–327; A. Vanhoutryve, 'De erfelijkheid in het Brugse visambacht', *Vlaamse Stam* (1986) 7–12.

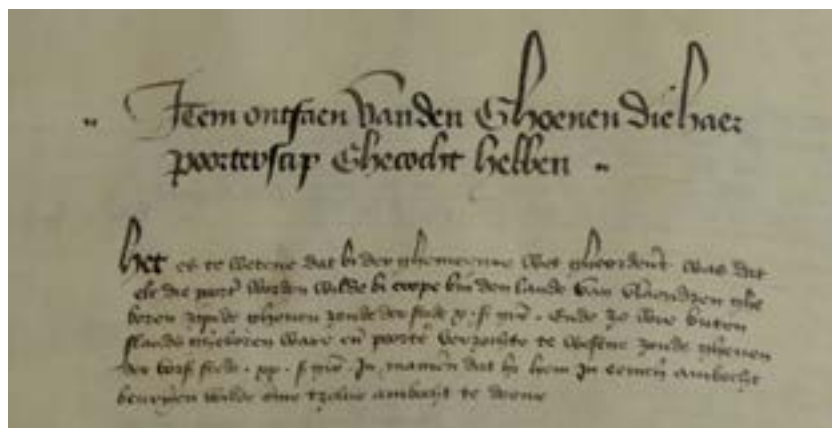
15 SAB, Stadscartularia, inv. nr. 11, Groenenboek A, f° 1v; SAB, Stadscartularia, inv. nr. 14, Nieuwen Groenenboek ongecotteerd, f° 227v; *Coutume*, 1: 286–307, 553.

officieel ressorterend onder het ambacht van de schoenmakers – lieten ook niet-poorters toe binnen hun ambacht. Dat was uitzonderlijk binnen de corporatieve wereld. Volgens het Keurboek (1441–1445) betaalden niet-poorters twintig schellingen parisis, terwijl poorters slechts zes schellingen parisis moesten betalen om toegang te verkrijgen tot het ambacht.¹⁶ Het poortersgeld kostte echter zestig schellingen parisis, waardoor het goedkoper was voor niet-poorters om dit statuut niet te kopen.¹⁷ Toch vinden we in het poorterboek 1434–1450 nieuwkomers terug die dit wel deden.¹⁸ Dit toont aan dat het poorterschap naast professionele ook belangrijke fiscale en juridische voordelen te bieden had, die de beslissing om het poorterschap al dan niet te kopen mee bepaalden.

De mogelijkheden en beperkingen van de Brugse poortersinschrijvingen

De poorters werden zowel geregistreerd in de stadsrekeningen als de poorterboeken van Brugge. Omdat het bestuursjaar van de stad in september van start ging, vangen de inschrijvingen in de stadsrekeningen elk jaar aan vanaf deze maand. Zowel datum van inschrijving, naam, familienaam, naam van de vader, afkomst, beroep en inschrijvingsgeld worden vermeld. Naast de inschrijvingen vinden we bovendien de stedelijke reguleringen terug omtrent het inschrijvingsgeld. In het bestuursjaar 1429–1430 kunnen we bijvoorbeeld onder de titel het volgende lezen:

‘Het es te wetene dat bi der gemeenre wet gheordeneert was dat elc die poorter worden wille bi coope bin den lande van Vlaendren gheboren zijnde gheven zoude der stede x s. grooten. Ende zo wie buten slands gheboren ware ende poorter verzochte te wesene zoude gheven den voorseiden steds xx s. grooten. In manieren dat hi hem in eenich ambocht bevrijden wilde omme tzelve ambocht te doene.’¹⁹

Stadsrekeningen (SAB, SA, inv. nr. 216, Stadsrekeningen 1429–1430, f° 12v.)

De poorterboeken omvatten bij benadering dezelfde persoonsgegevens als de stadsrekeningen. Een inschrijving van een poorter kon er als volgt uitzien: ‘Eerst Guyot de le Hede filius Guyot gheboren vander Flangerie in Terrasse, cochte zijn poorterscip opten vierden dach van september bi Jacoppe Butte omme lanternemaker te zine.’²⁰ De poorterboeken en stadsrekeningen vullen elkaar aan. Zo kan het handschrift bij een van beide soms moeilijker leesbaar zijn of kunnen we een ingeschreven poorter slechts in een van de bronnen terugvinden.

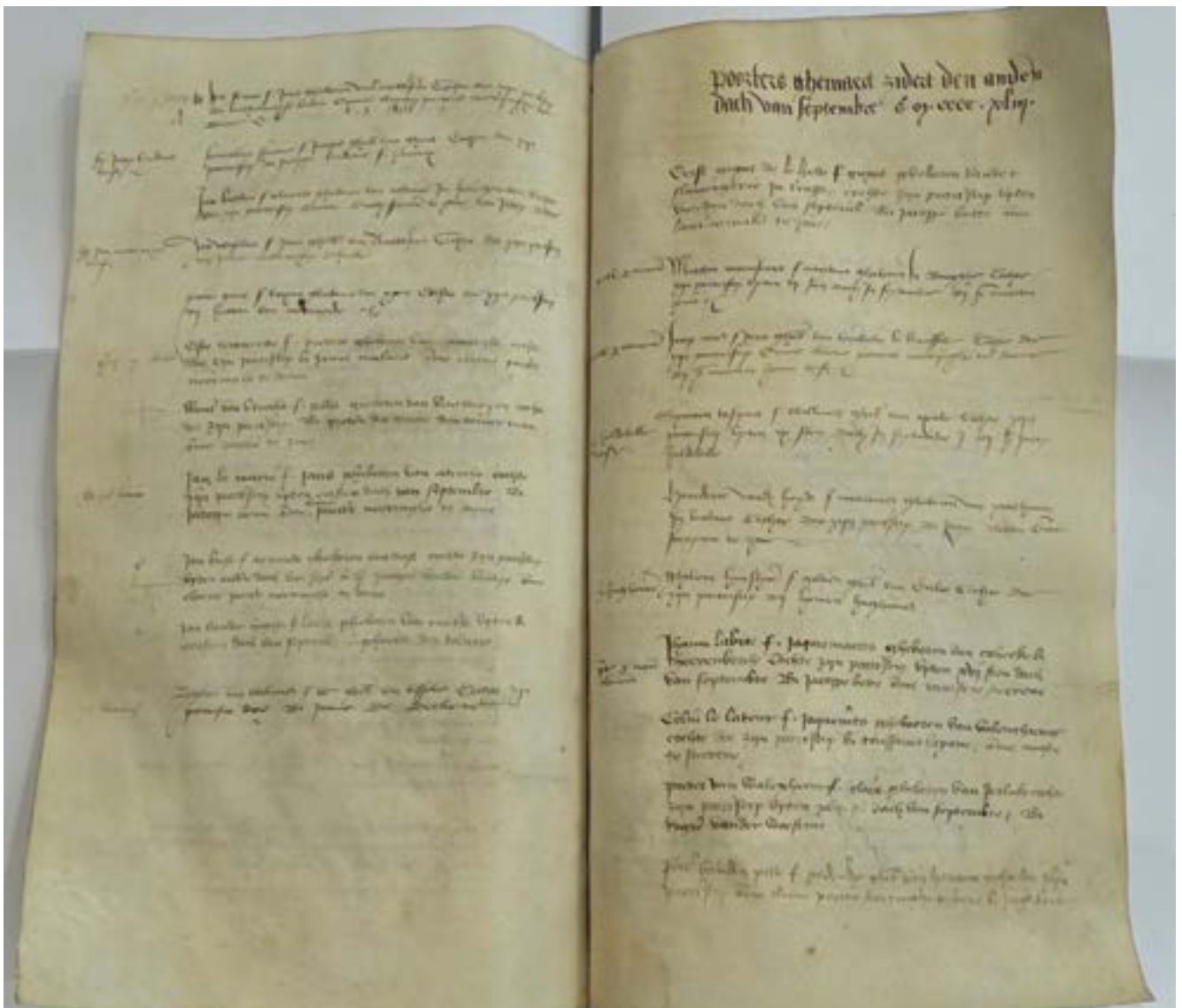
16 Rijksarchief Brugge (verder RAB), Ambachten, inv. nr. 1, Keurboek, f° 184v.

17 Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges. Section première: Inventaire des chartes* (Brugge 1885), IV: 406–407.

18 SAB, SA, inv. nr. 130, Poorterboeken 1434–1450.

19 SAB, SA, inv. nr. 216, Stadsrekeningen 1429–1430, f° 12v.

20 SAB, SA, inv. nr. 130, Poorterboeken 1434–1450, f° 59v–60r.

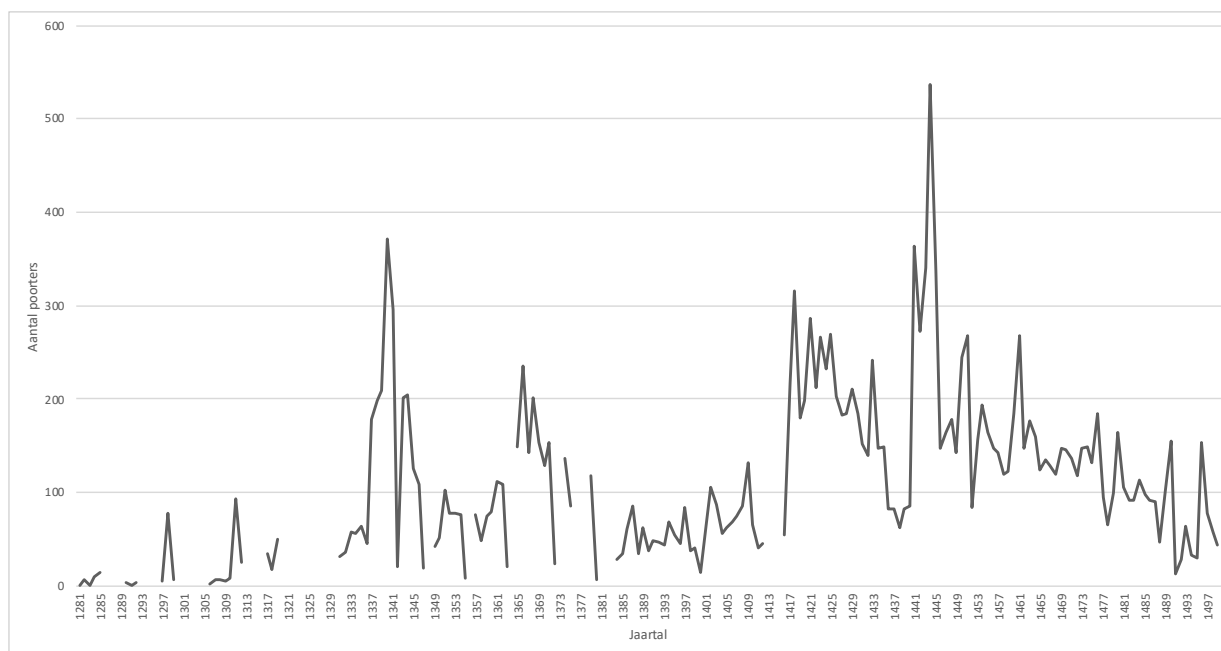
'Poorters ghemact zidert den anderen dach van septembre M. CCCC. XLIII' in Poorterboeken (SAB, SA, inv. nr. 130, Poorterboeken 1434–1450, f° 59v-60r.)

Hoewel de poorterslijsten *prima facie* een uitstekende bron lijken te zijn voor de studie van (arbeids)migratie en de sociale samenstelling van steden in het Ancien Régime, zijn er niettemin een aantal belangrijke beperkingen die in acht moeten worden genomen. De bronnen vertegenwoordigen enkel de rijke middenklasse. Het poorterschap was niet voor iedereen weggelegd. Zo was het inschrijvingsgeld voor bedelaars, prostituees en loonarbeiders vaak te duur. Voor rijke internationale handelaars bood het dan weer weinig bijkomende voordelen, aangezien zij reeds bepaalde privileges hadden verkregen van het stadsbestuur. Die personen vinden we bijgevolg niet terug in de bronnen.²¹ Voorts capteren de lijsten niet de volledige stedelijke poortersgemeenschap. Enkel de poorters die het statuut kochten of als schenking hadden verkregen, werden geregistreerd.²² Tot slot is de informatie nooit volledig; de overlevering van de beroepsvermelding was – net als andere data zoals afkomst, familienaam en de naam van de vader – volledig afhankelijk van de scribent in kwestie. Zo is de beroepsuitoefening nooit voor alle ingeschreven poorters vermeld tot het einde van de vijftiende eeuw.²³

- 21 M. Boone, 'The desired stranger: attraction and expulsion in the medieval city', in: L. Lucassen en W. Willems (red.), *Living in the city. Urban institutions in the Low Countries, 1200–2010* (New York 2012) 42.
- 22 Schouteet, *Indices op de Buitenpoorterboeken*, 1: VII.
- 23 Stabel e.a., 'Production, markets and socio-economic structures II', 246.

Om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de arbeidsmigratie in Brugge hebben we voor dit onderzoek twee periodes afgebakend met het grootste registratiepercentage van zowel beroep als afkomst: 1357–1371 en 1430–1450. Tussen 1357 en 1371 werden er 1683 poorters geregistreerd. Het beroep werd hierbij in 28,3 procent van de gevallen vernoemd, de afkomst in 78 procent van de gevallen. Tussen 1430 en 1450 (4151 inschrijvingen) waren de cijfers iets hoger: respectievelijk 31,3 procent en 99,2 procent. Met andere woorden, minder dan één derde van de ingeschreven – en dus ‘gekochte’ – poorters kunnen we kaderen binnen de professionele Brugse context.

Poortersinschrijvingen als spiegel van macro-economische processen

Figuur 1: Aantal jaarlijks ingeschreven poorters in Brugge (1281–1499)

Poortersinschrijvingen zijn een belangrijke indicatie voor macro-economische processen die een stad kenmerken. Bovenstaande grafiek onderscheidt twee periodes met een opmerkelijk hoog aantal poortersinschrijvingen, namelijk de jaren dertig en veertig van de veertiende eeuw en de jaren veertig van de vijftiende eeuw. Volgens historicus David Nicholas zijn de stijgende inschrijvingen tussen 1330 en 1340 te wijten aan politieke spanningen in het Brugse hinterland. De nasleep van de Vlaamse Kustopstand (1323–1328) en de oplopende internationale spanningen tussen Engeland en Frankrijk – die later uitmondde in de start van de Honderdjarige Oorlog – zouden de influx naar de stad veroorzaakt hebben.²⁴ Hoewel het poorterschap geen optie was voor tijdelijke nieuwkomers, waren de omstandigheden mogelijk wel een trigger voor personen die al langer plannen hadden om naar Brugge te migreren.

24 D. Nicholas, *Town and countryside: social, economic, and political tensions in fourteenth-century Flanders* (Brugge 1971) 231.

Traditioneel vormde de textielnijverheid in diezelfde periode de belangrijkste economische drijfveer om naar Brugge te verhuizen. Onderzoek heeft aangetoond dat in deze periode circa vijftig procent van de stedelingen werkzaam was in de textielsector. De sector werd voornamelijk gekenmerkt

door de productie van het internationaal gekende 'Brugse laken'. In het midden van de veertiende eeuw veranderde echter de vraag van traditioneel laken naar goedkoper, minder kwalitatief laken – ook wel *la nouvelle draperie* genoemd. Ook de opkomst van nieuwe textielcentra had invloed op de prominente positie van Brugge in de sector. Dat waren onder meer Leper, Gent, Dowai en Brussel voor luxe-laken en Oudenaarde, Poperinge, Kortrijk, Menen, Wervik en Armentières voor goedkoper laken. De poorters-

Vrouwen aan het weefgetouw in Boccaccio's *De claris mulieribus* (midden van de vijftiende eeuw)
Londen, British Library, Royal 16 G. V, f° 56 © British Library Board

inschrijvingen in de tweede helft van de vijftiende eeuw wijzen bijgevolg op een daling van het aantal nieuwkomers. Het verlies van economische markten kan hierbij een belangrijke rol gespeeld hebben, maar ook andere socio-politieke omstandigheden kunnen de aanleiding zijn geweest voor de daling. Ziektes (de uitbraak van de Zwarte Dood tussen 1349 en 1351), graantekorten en (opnieuw) politiek oproer (de zogenaamde Gentse oorlog tussen 1379 en 1385) worden door enkele historici aangehaald als verklaringen voor de extreme daling in het aantal poortersinschrijvingen.²⁵ Dat politieke onrust door enkele historici zowel wordt gezien als een indicatie voor minder – zoals hierboven in de veertiende eeuw – als voor meer nieuwkomers brengt de problematiek van dit soort onderzoek aan het licht. Door een tekort aan bronnen en harde feiten, wordt het onderzoek vaak gestuurd door veronderstellingen die niet altijd hard te maken zijn.

In het begin van de vijftiende eeuw merken we opnieuw een duidelijke groei op. Brugge vond in diezelfde periode nieuwe markten en producten die de plaats van de lakenproductie konden innemen. De confectienijverheid en luxe-industrie waren hierbij de belangrijkste speerpunten. Het vervaardigen van allerhande luxeproducten – zoals onder meer goud- en zilverwerk, paneelschilderkunst, beeldhouwkunst, hoeden, riemen, (hand)schoenen en tassen – beantwoordde aan de groeiende vraag van de opkomende stedelijke elite en hoge middenklasse die steeds groter werd in de Nederlanden.²⁶ Die rijkere middenklasse spiegelde zich bovendien aan de levensstijl van de Bourgondische hertogen en hun hofhouding, die prominent aanwezig waren in het Brugge van de vijftiende eeuw. Deze imitatie-drang leidde tot een groeiende aantrekking van gespecialiseerde ambachtsslieden en een stijgende productie van luxeartikelen.²⁷

Die rijkere middenklasse spiegelde zich bovendien aan de levensstijl van de Bourgondische hertogen en hun hofhouding, die prominent aanwezig waren in het Brugge van de vijftiende eeuw

De opkomst van die nieuwe arbeidssectoren had ook een keerzijde. De luxe- en confectienijverheden hadden een fragiel en mobiel karakter. Zij konden zich namelijk eenvoudig verplaatsen naar nieuwe opkomende centra van productie en consumptie. Bovendien vulden deze sectoren eerder een regionale nood in, aangezien de stedelijke burgerij de grootste consument was. Dit betekende echter niet dat er geen internationale handel meer werd gedreven in Brugge. De stad bleef namelijk een internationale markt voor textielproducten. Semi-afgewerkt textiel uit andere steden kwam terecht in Brugge, waar het werd afgewerkt en vervolgens ook verhandeld. Hoewel het klaarmaken van de wol en het weven – de meest arbeidsintensieve kant van de lakennijverheid – in andere steden gebeurde, namen de beroepen waarvoor kapitaal en vaardigheden nodig waren – zoals het verven, vollen en scheren – nog steeds een belangrijke rol in

25 Stabel e.a., 'Production, markets and socio-economic structures II', 236–249.

26 Ibidem; M. Ryckaert, A. Vandewalle, J. D'hondt, N. Geirnaert & L. Vandamme, *Brugge: de geschiedenis van een Europese stad* (Tielt 1999) 71.

27 W. Blockmans, 'The Burgundian court and the urban milieu as patrons in 15th century Bruges', in: M. North (red.), *Economic history and the arts: proceedings of the eleventh international economic history congress* (Keulen 1996) 25.

binnen de Brugse ambachtswereld.²⁸ De lakenhandel was met andere woorden niet verdwenen in Brugge, maar de productie ervan had duidelijk aan belang verloren.

28 Stabel e.a., 'Production, markets and socio-economic structures II', 241, 249–253.

Ondanks de teloorgang van de traditionele lakenindustrie, bleef de stad een grote aantrekkingskracht hebben in de eerste helft van de vijftiende eeuw. Naar het midden van diezelfde eeuw toe stegen de inschrijvingen bovendien exponentieel. 1444 was een recordjaar met maar liefst 537 inschrijvingen.

Vlaamse lakenververs in Des proprieté des choses van Bartholomeus Anglicus (Brugge, 1482) Londen, British Library, Royal Ms. 15 e iii © British Library Board

Het stijgen van de poortersinschrijvingen was een direct resultaat van het beleid van hertog Filips de Goede (1396–1467). De nefaste effecten van de Brugse opstand (1436–1438) op de stedelijke economie verplichtten de hertog ertoe om in te grijpen.²⁹ Door historisch lage inschrijvingstarieven in te voeren, hoopte hij de economische aantrekkingskracht te verhogen en dit met effect.³⁰

Grote veranderingen waren echter op til. Vanaf 1445 kunnen we een graduele neergang van het aantal inschrijvingen waarnemen. De inschrijvingsgelden werden verdubbeld (voor Vlamingen) of zelfs verviervoudigd (voor niet-Vlamingen). Bovendien ontstond er in de jaren 1480 politiek oproer tegen de aarshertog Maximiliaan van Oostenrijk (1459–1519), wat een kantelpunt betekende voor de Brugse economie. De stad leed grote economische verliezen en de belastingen rezen de pan uit. Daarbij trokken heel wat buitenlandse kooplieden die in Brugge resideerden op aandringen van Maximiliaan naar Antwerpen en stelde de vorst economische blokkades in waardoor Brugge voor een bepaalde periode geen toegang meer had tot de zee.³¹ Het stadsbestuur trachtte hierop in de jaren 1490 geschoolde ambachtlieden aan te trekken door de poortersgelden opnieuw fors te verlagen. Deze maatregel om de stedelijke economie aan te zwengelen had echter weinig impact. Ook de cijfers na 1500 tonen dat Brugge zijn economische aantrekkingskracht grotendeels had verloren. Ambachtlieden gespecialiseerd in het vervaardigen van luxeartikelen vonden steeds minder de weg naar de Brugse arbeidsmarkt.³²

De confectienijverheid en luxe-industrie

Voor de opkomst van de luxe- en confectienijverheid in de vijftiende eeuw is momenteel in beperkte mate empirisch bewijs. Poorterslijsten kunnen het tekort aan cijfers in de huidige literatuur oplossen. We kunnen met andere woorden het opkomende of tanende belang van bepaalde beroepssectoren in kaart brengen. Met behulp van twee steekproeven zullen we dit doen voor de textielnijverheid en de luxe-industrie.

In bovenstaande figuur valt het op dat de textielnijverheid tussen 1430 en 1450 ongeveer twee derde aan belang verloor. Slechts 6,79 procent van de poorters kwam in die periode naar Brugge om textiel te vervaardigen. Voorts stellen we vast dat de textielindustrie zich in deze periode steeds intensiever bezighield met het bewerken van andere materialen zoals linnen en katoen, en het vervaardigen van andere producten, zoals tapijten. De confectienijverheid neemt bovendien gedurende diezelfde periode met 31,32 procent toe. Tussen 1357 en 1371 waren er slechts 171 nieuwe poorters actief in deze sector, tussen 1430 en 1450 waren dit maar liefst 388 personen.

De luxe-industrie bleef relatief kleinschalig in vergelijking met de andere sectoren, maar wanneer we de absolute poortersaantallen onder de loep nemen, kunnen we vaststellen dat het aantal tewerkgestelden verdrievoudigd is. Onder meer goud- en zilversmeden, paternostermakers, beeldmakers, zadelaars, spiegelmakers, schrijvers en beeldhouwers maakten deel uit van de luxe-industrie. Vaak zijn enkele vermeldingen van een beroep al voldoende indicatie voor de groeiende vraag naar specifieke luxeproducten. Dit is onder meer het geval bij schrijvers, boekbinders en verluchters. Omdat deze beroepen een mobiel karakter hadden, schreven zij zich in mindere mate in als poorter.³³ Bovendien waren ze verenigd in een gilde en niet in een ambacht. Hierdoor kunnen we veronderstellen dat de gilde die

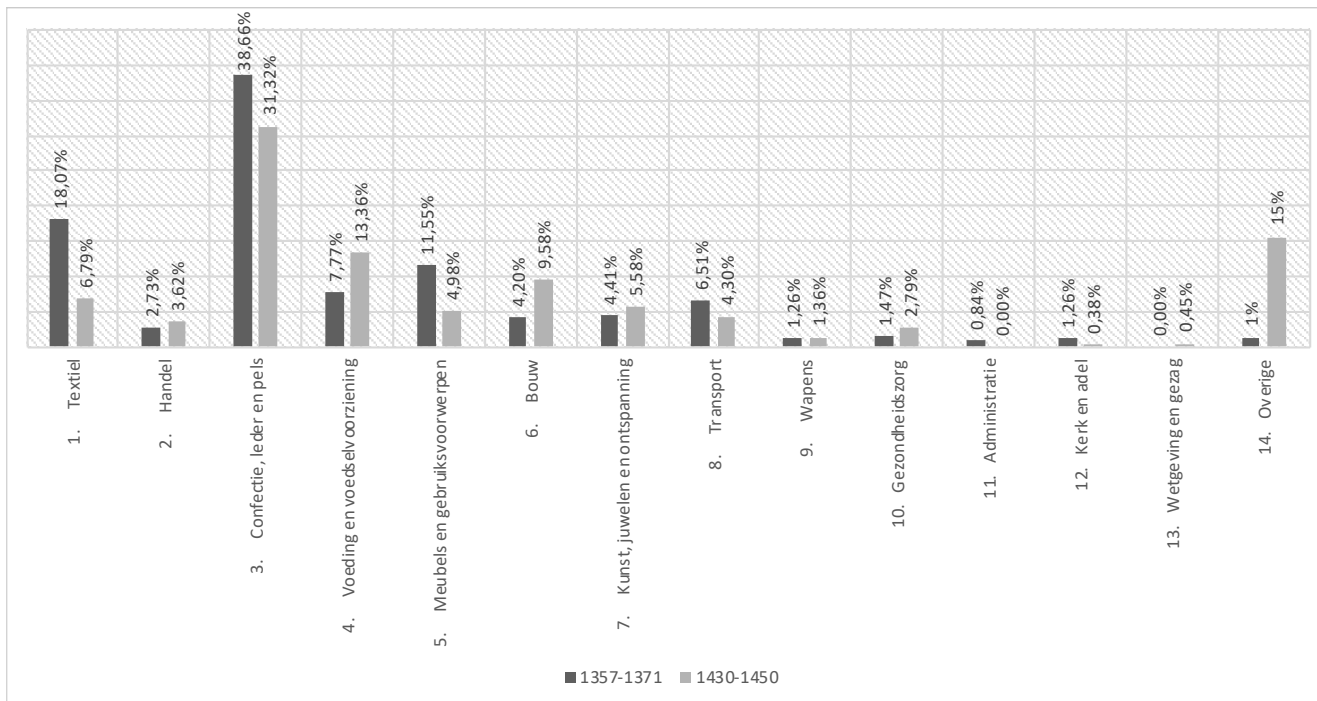
29 Ibidem, 237.

30 Zowel Vlamingen als niet-Vlamingen moesten slechts 720 penningen parisis betalen. Dit is hetzelfde bedrag als een Brugse meester-metselaar verdiende in 5,5 dagen. Inschrijvingsgelden nieuwe poorters in: SAB, SA, inv. nr. 216. Stadsrekeningen 1280–1496; Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, IV: 406–407. Daglonen voor meester-metselaars in: J.H.A. Munro, 'Wage stickiness, monetary changes, and real incomes in late-medieval England and the Low Countries, 1300–1500: did money matter?', *Research in economic history*, 21 (2003) 211–213.

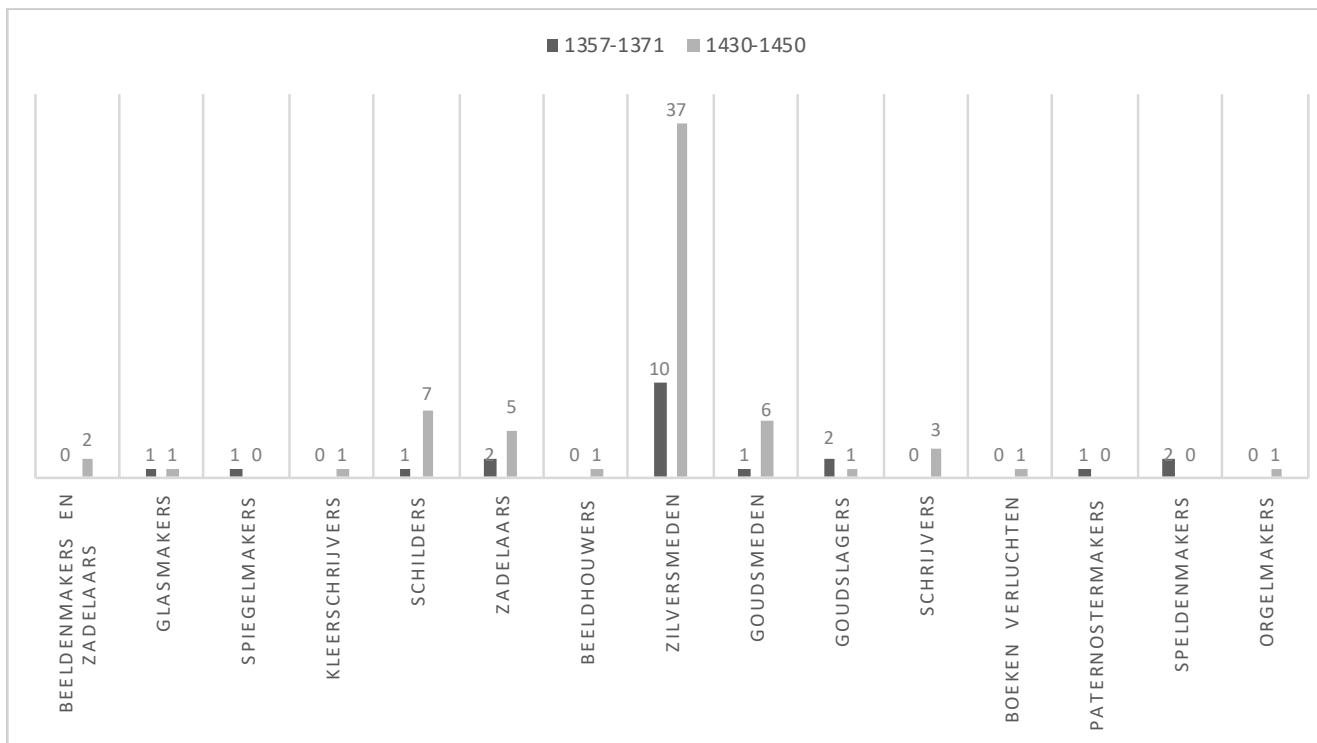
31 R. Van Uytven, 'Stages of economic decline: late medieval Bruges', in: J-M Duvosquel en E. Thoen (red.), *Peasants & townsmen in medieval Europe. Studia in honorem Adriaan Verhulst* (Gent 1995) 267.

32 E. Thoen, 'Verhuizen naar Brugge', 333–334.

33 W. Blockmans, 'Boeken op de markt in de 15de-eeuwse Nederlanden', in: W. Prevenier, e.a., *'Proeve 't al, 't is pryselyck.'* Verbruik in Europese steden (13de–18de eeuw). *Liber amicorum Raymond van Uytven* (Antwerpen 1998) 66.

Figuur 2: Verschuivingen in de verhoudingen van beroepssectoren tussen 1357–1371 en 1430–1450 aan de hand van de Brugse poorterboeken

Figuur 3: Nieuwkomers in de luxenijverheid (1357–1371 en 1430–1450)

– in tegenstelling tot het ambacht – eerder een sociaal-religieus karakter had, minder belang hechtte aan het feit dat haar leden nu wel of niet het poortersstatuut hadden verworven. De befaamde schrijver Colard Mansion is hier een mooie illustratie van. Mansion lag in de tweede helft van de vijftiende eeuw aan de basis voor de ontwikkeling van de boekdrukkunst. Hoewel we zeker weten dat hij lid was van de gilde van Sint-Jan, waarbinnen zowel boekverkopers, kopiisten, verluchters als boekbinders zich verenigden, vinden we hem niet terug in de Brugse poorterboeken.³⁴ De drie *boucscriver*s in de poorterboeken tussen 1430 en 1450 zijn dan ook voldoende bevestiging dat Brugge, onder invloed van het Bourgondische hof, uitgroeide tot een belangrijke speler voor luxe-manuscripten.³⁵

34 SAB, SA, inv. nr. 130, Poorterboeken 1434–1496.

35 P. Saenger, 'Colard Mansion and the evolution of the printed book', *The Library Quarterly* 45:4 (1975) 405–418; SAB, SA, inv. nr. 130, Poorterboeken 1434–1450.

Laatmiddeleeuwse bouwwerf, houtsnede uit Colard Mansions *Ovide Moralisé*: de stichting van Crotona (1484) (Brugge, Openbare Bibliotheek, Inc. 3877, f°372)

De nieuwkomers die aan de slag gingen binnen de luxe- en confectienijverheid legden vaak grote afstanden af om dit in Brugge te komen doen. Circa 86 procent overbrugde een afstand van meer dan 50 kilometer, 51 procent zelfs méér dan 100 kilometer. Dit wijst erop dat de Brugse aantrekkingskracht – naar middeleeuwse normen – een heel erg grote reikwijdte had. Hiermee kunnen we echter niet aannemen dat dit alleen het geval was bij prestigieuze en gespecialiseerde beroepen. Ook personen die een beroep uitoefenden dat zich buiten de ambachtsorganisatie bevond en eerder een lage status bezat, hebben vaak een lange reis achter de rug. Dit is onder meer het geval bij de grote groep personen die tussen 1430–1450 naar Brugge kwamen om ‘penningwaarde’ (‘letterlijk’ het verkopen van spullen ter waarde van een penning) te verkopen. 97 procent van deze nieuwe poorters legden een afstand af van meer dan 50 kilometer, waarvan 65 procent zelfs meer dan 100 kilometer aflegde.

Sommige beroepen werden gevoed door migratiestromen uit specifieke gebieden. Voor de luxe- en confectienijverheid kunnen we dergelijk onderscheid niet eenvoudig maken. Wel stellen we vast dat de poorters in de luxenijverheid vaak afkomstig waren uit de Nederlanden, maar buiten Vlaanderen. Naar alle waarschijnlijkheid introduceerden deze nieuwe personen ook vaak heel wat nieuwe producten, technieken en kennis. Dit is het meest duidelijk in de kunst. Denk maar bijvoorbeeld aan de manier waarop Jan Van Eyck – als vreemdeling uit Maaseik – de paneelschilderkunst heeft geïnnoveerd.³⁶ Binnen andere Brugse beroepen en/of sectoren is dit momenteel minder eenvoudig vast te stellen. Verder onderzoek naar de relatie tussen innovatie en migratie is hiervoor noodzakelijk.

36 C. Stroo en M. Smeyers, ‘Hubert en Jan van Eyck’, in: R. Van Schoute e.a. (red.), *De Vlaamse primitieven* (Leuven 1994) 287–309.

Besluit

Het was reeds langer bekend dat Brugge in de vijftiende eeuw na de neergang van de traditionele textielproductie een economische bloei kende in de luxe-industrie en confectienijverheden. In deze bijdrage hebben we aangetoond hoe die veranderingen zich reflecteren in de komst van geschoolde ambachtslieden. Poortersinschrijvingen vormen op die manier een belangrijke indicator om de economische aantrekkingskracht van een middeleeuwse stad te meten. Ze maken het mogelijk om te analyseren welke beroepen en sectoren aantrekkelijk waren voor nieuwkomers. Op die manier kunnen we professionele verschuivingen in kaart brengen.

De informatie die we genereren uit deze bronnen wijst duidelijk de complexiteit en diversiteit van de middeleeuwse arbeidsmarkt aan. De mogelijkheden voor verder onderzoek zijn legio. Zo kan comparatief onderzoek met de Vlaamse en Brabantse steden leiden tot een beter begrip van de laatmiddeleeuwse arbeidsmarkt, macro-economische evoluties en de impact van politieke beslissingen op de aantrekkingskracht van steden.

Beredeneerde bibliografie

Deze publicatie kent gedeeltelijk zijn voorganger in het werk van Erik Thoen. Hij bestudeerde de Brugse poorterboeken en stadsrekeningen met een socio-economische invalshoek in E. Thoen, ‘Verhuizen naar Brugge in de late middeleeuwen. De rol van immigratie van de poorters in de aanpassing van de stad Brugge aan de wijzigende economische omstandigheden (14^e–16^e eeuw)’, in: H. Soly, R. Vermeir en Michel Baelde (red.), *Beleid en bestuur in de oude Nederlanden* (Gent 1993) 329–349. Dergelijk onderzoek naar middeleeuwse arbeidsmigratie in de Nederlanden is echter weinig gevoerd. Het doctoraatsonderzoek van Jan de Meester naar arbeidsmigratie in zestiende-eeuws Antwerpen biedt een welkome

aanvulling: J. De Meester. 'Gastvrij Antwerpen? Arbeidsmigratie naar het zestiende-eeuwse Antwerpen' (PhD dissertatie, Universiteit Antwerpen, 2011).

De juridische aspecten van het poorterschap zijn wel reeds uitvoerig bestudeerd door onder meer Marc Boone, Peter Stabel, Alfons Thijs, Heidi Deneweth en Myriam Carlier: M. Boone, 'The desired stranger: attraction and expulsion in the medieval city', in: L. Lucassen en W. Willems (red.) *Living in the city. Urban institutions in the Low Countries, 1200-2010* (New York 2012) 32–45; P. Stabel, 'De gewenste vreemdeling. Italiaanse kooplieden en stedelijke maatschappij in het laatmiddeleeuws Brugge', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, 4 (2001) 189–221; A.K.L. Thijs, 'Minderheden te Antwerpen (16de/20ste eeuw)', in: H. Soly en A.K.L. Thijs (red.), *Minderheden in West-Europese steden (16de-20ste eeuw)* (Brussel 1995) 17–42; H. Deneweth, 'De interactie tussen arbeidsmarktregulering, migratiebeleid en sociaal beleid. De textielnijverheid in zestiende-eeuws Brugge', in: M. de Koster, C. Lis en H. Soly (red.), *Werken aan de stad: stedelijke actoren en structuren in de Zuidelijke Nederlanden, 1500-1900: liber amicorum Catharina Lis en Hugo Soly* (Brussel 2011); M. Carlier, 'Migration trends in the towns of Flanders and Brabant (15th–18th century)', in: S. Cavaciocchi (red.), *Le migrazioni in Europa secc. XIII-XVIII* (Prato 1994) 355–370.

Wanneer we meer specifiek onze aandacht richten op de migratie van ambachtslieden biedt de Duitse literatuur uitkomst. Over de grens is er al heel wat verschenen over de *Handwerkerwanderungen*. Zo zijn er de volgende verzamelbundels: G. Jaritz en A. Müller (red.), *Migration in der Feudalgesellschaft* (Frankfurt 1988); R. C. Schwinges, R. Gerber en B. Studer (red.), *Neubürger im Späten Mittelalter. Migration und Austausch in der Städtelandschaft des Alten Reiches (1250-1550)* (Berlijn 2002). Ook de publicaties van Wilfried Reininghaus zijn een belangrijke bijdrage: W. Reininghaus, 'Die Migration der Handwerksgesellen in der Zeit der Entstehung ihrer Gilden (14./15. Jahrhundert)', *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 68 (1981) 1–22; Idem, 'Wanderungen von Malern und anderen Handwerkern im Mittelalter', in: T. Schilp en B. Welzel (red.), *Dortmund und Conrad von Soest im spätmittelalterlichen Europa* (Bielefeld 2004) 123–140.

Recente literatuur over de werking van de Brugse ambachten is schaars. Heel wat informatie moet gehaald worden uit oudere publicaties. De publicaties van André Vandewalle en Jean-Pierre Sosson vormen een belangrijk startpunt: N. Geirnaert en M. Vandebroek (red.), *Een privilege voor iedereen: verzamelde studies van dr. André Vandewalle over Brugse geschiedenis, archief en heraldiek* (Berchem 2008); J-P. Sosson, 'Une approche des structures économiques d'un métier d'art: La corporation des peintres et selliers de Bruges (XVe–XVIe siècles)', *Revue des archéologues et historiens d'art de Louvain*, 3 (1970) 91–100; A. Vandewalle, 'De beurdenaars en het beheer van het Sint-Joosthuis te Brugge, 15de–16de eeuw', *Handelingen van het Genootschap voor geschiedenis te Brugge*, 130 (1993) 145–157. Nog oudere – maar niet te missen – publicaties zijn die van Arthur Van de Velde: A. Van de Velde, *Het kuipersambacht te Brugge, historisch beschouwd* (Brugge 1911); Idem, *Het ambacht der stoeldraaiers, zeef- en waslichtmakers te Brugge* (Brugge 1911); Idem, *Het bouwvak* in Losse bladen over oude Brugsche ambachten (Brugge z.d.).

Biografie

Elisa Bonduel (*1996) is in 2018 afgestudeerd als Master in de Geschiedenis aan de Universiteit Gent. Haar proefschrift handelde over de migratie van poorters naar Brugge in de veertiende en vijftiende eeuw. Momenteel studeert ze aan de Universiteit van Maastricht een bijkomende master Kunst, cultuur en erfgoed.